

Здійснено аналіз змістових ліній сучасного шкільного суспільствознавства. Простежено зміни у підготовці вчителя шкільного суспільствознавства, що відбулися в результаті кардинальних змін у змісті суспільствознавчої освіти в Україні. Зосереджено увагу на особистості педагога, котрий поєднує ціннісну та інтелектуальну сторони, до яких долучаються предметно-професійні та загальнокультурні знання.

Осуществлен анализ содержательных линий современного школьного обществоведения. Прослежены изменения в подготовке учителя школьного обществоведения, которые произошли в результате кардинальных изменений в содержании обществоведческого образования в Украине. Сосредоточено внимание на личности педагога, который сочетает в себе ценностные и интеллектуальные стороны, к которым присоединяются предметно-профессиональные и общекультурные знания.

An attempt is done to analyze content lines of contemporary school social sciences. Changes are traced in training of the school teacher of social science stemming from dramatic changes in the content of the social science education in Ukraine. A focus is placed on the personality of the pedagogue who combines value and intellectual sides supplemented by professional and general cultural knowledge.

МЕТОДИЧНІ ТА ЗМІСТОВІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ ШКІЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА

Т. В. Бакка

Освіта, насамперед вища, як найважливіша із соціальних підсистем пов'язана з реалізацією нової педагогічної парадигми, що ґрунтується на зміні ставлення до людини та спрямована на її соціальне становлення. Висока динаміка трансформації нашого суспільства висуває перед вищою школою нові нетрадиційні завдання. Це зумовлено тим, що система освіти і науки має не тільки постійно адаптуватися до соціально-економічної ситуації в державі, а й випереджати ці процеси, формуючи їхню суть і кадрове забезпечення" [4, с. 101].

Питання вдосконалення системи вищої освіти в Україні, підвищення якості підготовки фахівців нині розглядається науковцями як "визначальна соціокультурна проблема, вирішення якої полягає у приведенні освіти у відповідність до нових соціально-економічних вимог ринкової економіки, напрацювання державними структурами, які визначають і здійснюють політику в галузі якості освіти, певних політичних тенденцій, визначенні стратегії дій згідно з потребами суспільства і ресурсами держави, створенні освітянських програм, необхідних для економічного та соціального розвитку України, а також індивідуального та культурного самовираження особистості в суспільстві" [2, с. 3]. Сучасний студент педагогічного ВНЗ – це людина з "інноваційним мисленням, здатна усвідомлено взяти на себе відповідальність як за особистість іншої людини, що постійно розвивається, так і школи як системи, що теж перебуває в розвитку" [6, с. 3 – 4].

Тривалий час вища педагогічна освіта базувалася "на методології ортодоксального марксизму, функціоналістського професійного пристосовництва" [5, с. 242]. Незважаючи на офіційне несприйняття технократизму, у системі вищої освіти України довгий час панувала настанова на підготовку "вузького спеціаліста", за якої особистість розчинялася в корпоративних структурах і на рівні загальноприйнятих суспільних цінностей стверджувався постулат про переважання загальних інтересів над цінністю окремої людини. За цих умов із структури особистості "було витіснено той кістяк, на якому тільки й можуть триматися як гуманістична система освіти, так і гуманоцентрична мотивація набуття знань і навичок, у результаті якої країна отримує свідомого громадянина, творчу особистість, носія і творця культури" [4, с. 127].

Аналіз навчальних планів вищих закладів освіти 70-80-х років ХХ ст. засвідчує, що такі документи повністю регламентували навчальний процес у межах 36-годинного тижневого навантаження студентів. Раді певного факультету ВНЗ дозволялося вносити в навчальний план лише незначні зміни щодо кількості годин і послідовності вивчення окремих курсів, встановлюючи щорічно назви і обсяг дисциплін щодо спеціалізацій і факультативних курсів, визначати перелік дисциплін, за якими пишуться курсові роботи. Однак навіть ці "свободи" в жодному разі не стосувалися суспільствознавчих дисциплін.

Часто навчальні плани різних ВНЗ із

суспільствознавства були подібними, не враховували профіль закладу, містили обов'язкові для викладання у всіх ВНЗ, на всіх факультетах дисципліни. Це означало:

- ♦ існування жорсткого "Графіка навчального процесу" за роками і місяцями навчання, з датами по тижнях від I до V (IV) курсу з точним розподілом теоретичного навчання, екзаменаційних сесій, навчальної та виробничої практик, виконання дипломних робіт (чи проєктів), часу на державні екзамені і канікули;

- ♦ обов'язковий для кожної спеціальності бюджет часу в тижнях, за роками навчання і всіх видах навчальної роботи, зокрема екзаменаційний контроль та канікули;

- ♦ плани навчального процесу містили назви затверджених дисциплін, їх розподіл за семестрами, визначення для кожної дисципліни й кожного семестру екзаменів або заліків, курсових робіт, а також точне визначення годин, видів навчальних занять, кількості академічних годин на тиждень та всього разом на час навчання [7, с. 82 – 83].

У 90-х роках ХХ ст. почали формуватися нові підходи до професійної освіти, що значною мірою вплинули на підготовку вчителя до викладання суспільствознавчих дисциплін у ВНЗ. Система підготовки фахівця, спрямована на передачу студентам певного обсягу знань, умінь і навичок, втрачає актуальність. Останнім часом дослідники, які звертаються до визначення особливостей підготовки фахівців у вищих педагогічних закладах, зосереджують увагу на тому, що традиційна система педагогічної освіти, орієнтована на підготовку спеціалістів-предметників, уже не може задовольнити потреби сучасної педагогічної практики. "Виникає необхідність зміни стратегічних, глобальних цілей педосвіти, перестановки акценту зі знань спеціаліста на його людські, особистісні якості, що постають водночас і як мета, і як засіб його підготовки до майбутньої професійної діяльності" [6, с. 35]. Тобто, сучасна стратегія вищої освіти переносить увагу на розвиток особистості студента, підпорядковуючи цьому весь зміст освіти. На перше місце виходять особистість людини, смислоутворюючий початок її самотворення і життєвої активності, яка бере на себе місію професійної підтримки особистісного визрівання людини. У майбутнього вчителя – необхідно сформувати вміння "набувати позиції суб'єкта власної освіти, усвідомлювати самого себе, свою індивідуальність, свої можливості і через самоприйняття та саморозуміння йти до розуміння і прийняття дітей, до духовної єдності з ними і до підтримки їх внутріш-

ніх сил, до народження у них смислу життєтворення, самотворення, укорінення у людстві" [12, с. 17]. Педагог здійснює зв'язок між поколіннями. Він виступає як індивідуальний суб'єкт педагогічної діяльності і водночас як суспільний суб'єкт – носій громадських знань та цінностей. У зв'язку з цим у суб'єктивній характеристиці педагога поєднуються ціннісна та інтелектуальна сторони, до яких долучаються предметно-професійні та загальнокультурні знання. Педагог має бути особистістю, якій притаманне все розмаїття індивідуально-психологічних, педагогічних, поведінкових та комунікативних якостей.

Таким чином, мета вищої педагогічної освіти в наш час вбачається у вихованні професіонала "у всій повноті його особистісного духовного багатства та індивідуальної своєрідності, суб'єктивного досвіду, компетентності в галузі людинознавства і спілкування, з розвиненим "комунікативним ядром" – здатністю адекватно відображати реальність, формувати й виявляти власне ставлення до явищ, поводитися відповідно не тільки і не стільки до зовнішніх регуляторів, скільки до внутрішніх – совісті, моральності, честі, людської та професійної відповідальності" [5, с. 243].

При цьому діяльність такого професіонала протиставляється активності виконавця й вузького фахівця. Він "як суб'єкт праці, на відміну від виконавця, сам висуває цілі діяльності, визначає шляхи і засоби їх досягнення, несе відповідальність за наслідки її реалізації. На відміну від фахівця, професіонал володіє діяльністю в цілому, утримує її предметність у багатоманітності практичних ситуацій, спроможний до вибудови діяльності, її зміни та розвитку". Він є не носієм сукупності наукових знань і способів їх передачі, а вміє практично працювати з освітніми процесами, вибудовувати розвивальні освітні ситуації [9, с. 72-73].

Отже, з метою побудови особистісно-орієнтованого навчання у педагогічному ВНЗ відбувається переорієнтування навчального процесу на особистість студента, що досягається за умов:

- ♦ запровадження у навчання нових стосунків у системі "студент-викладач", коли до студента ставляться як до мети, а не засобу соціального прогресу;

- ♦ активізації людського чинника у професійній підготовці, зосередження на розвитку індивіда як єдності суб'єкта психічної активності і суб'єкта предметно-практичних дій;

- ♦ забезпечення у процесі підготовки вчителів глибокої професійної компетентності й соціальної відповідальності за майбутню педагогічну діяльність;

♦ проектування системи управління якістю професійної підготовки на основі цілісності та взаємообумовленості моделей фахівця і професійної діяльності;

♦ подолання авторитарно-технократичного підходу до професійної підготовки фахівців у вищій школі [10, с. 40].

Дослідники, окреслюючи сутність сучасних підходів до організації навчального процесу у вищих педагогічних навчальних закладах, наголошують на тому, що дотримання особистісно зорієнтованого підходу в підготовці майбутніх учителів на практиці означає:

♦ вияв поваги до особистості студента і визнання її унікальності; необхідність забезпечення діалогічного характеру навчального процесу;

♦ реалізацію ідей співтворчості й співпраці у навчальному процесі і науково-експериментальній роботі;

♦ використання методів і прийомів індивідуалізації навчання.

Таким чином, зауважимо, що в сучасних умовах виникають нові вимоги до підготовки майбутнього вчителя, зокрема суспільствознавства, що висувають завдання формування у нього "ціннісного самовизначення та вільного вибору, реалізації демократичних і гуманістичних принципів у майбутній педагогічній діяльності, підвищення рівня його загальнопедагогічної і професійної культури". Суть цього полягає "в осмисленні та вивченні педагогічного досвіду, аналізі причин труднощів, проектуванні шляхів їх подолання, прогнозуванні результатів і наслідків у педагогічному процесі, виборі оптимальних педагогічних технологій" [8].

На важливість урахування цих питань звертає увагу В. Журавський, вбачаючи один з пріоритетних засобів їх розв'язання у фундаменталізації освіти, що, на його думку, "означає істотне підвищення якості освіти та рівня освіченості людей, які її отримали, за рахунок відповідної зміни змісту дисциплін, що вивчаються, та методології реалізації навчального процесу, а також орієнтацію освіти на оновлюючу, конструктивну діяльність" [1, с. 56-57].

Наступною тенденцією розвитку системи підготовки студентів до викладання суспільствознавства у школі є зміни у методах і формах навчання. Найбільш поширеним нині є підхід, за якого підвищення якості професійно-педагогічної підготовки тісно пов'язується з її технологією. Адже за сучасних умов, коли на перший план висувається необхідність творчого прийняття рішень стосовно стратегії розв'язання певних проблем, "немає сенсу здійснювати навчальний процес на основі передачі та засвоєння

стандартного обсягу знань і формування стандартних навичок розв'язання проблем алгоритмічного характеру". На часі перехід до евристично-пошукової моделі, реалізація якої спроможна забезпечити підготовку не стільки "людини знаючої", з незмінним світоглядом, скільки "людини відповідальної", яка вміє "орієнтуватися у складних проблемах, осмислювати своє місце в суспільстві. Освіта повинна створити умови для формування вільної особистості, навчити її мислити, спілкуватися; це має бути особистість, яка розуміє інших людей, поважає їхню думку, вміє поступитися своїм "я" заради пошуку кращого рішення" [4, с. 128].

Водночас, на нашу думку, у підготовці вчителя поступово починає враховуватися динаміка змін суспільного життя, те, що обставини, у яких йому доведеться працювати, щоденно ускладнюються, набувають нових характеристик. Збільшується масив інформації, змінюється й переоцінюється ставлення школи до громадськості, релігії, національної культури, екології, демографічних процесів, переглядається сутність економічної і політичної культури, структури суспільного життя. За таких умов відбуваються постійні зміни у свідомості людей, набувають нового забарвлення міжособистісні взаємини. Зважаючи на специфіку педагогічної професії, учитель суспільствознавчих предметів незалежно від свого бажання прямо чи опосередковано залучається до суспільного життя. Це вимагає від нього педагогічного такту, високої моральної культури, компетентності. Такі засади високого професіоналізму, комунікативні вміння, здібності розв'язувати складні життєві й професійні проблеми мають формуватися у процесі навчання у вищій школі.

Учені-педагоги наголошують на тому, що сьогодні, коли відбувається зміна технологій, розширюються канали надходження інформації та її зміст, важко, а іноді неможливо, передбачити і дати ту суму знань, умінь і навичок, які зможуть забезпечити ефективну професійну діяльність педагога протягом життя. Виникає потреба водночас із наданням певної суми знань і навичок навчити студента самостійно здобувати інформацію, використовувати її у повсякденній роботі. Необхідно навчити майбутнього вчителя відштовхуватися від уже наявних результатів у напрямі до витоків пізнання, особистого дотикку та переживання значимого, яке постає у вигляді метафор, порівнянь, аналогій, тобто специфічного знання про навколишній світ, осмисленого його розуміння. Іншими словами, знання, що набуваються у процесі підготовки до професійної діяльності, мають забезпечувати

"людині можливість її зустрічі з культурою, відчиняти, а не зачиняти двері у світ трансцендентного, існуючого за межами свідомості, а отже, знання, яке обертається на "зростання душі" [11].

Підготовка студентів до викладання суспільствознавчих дисциплін насамперед передбачає посилення уваги до їх фундаментальної підготовки із суспільствознавства. Учитель може якісно викладати предмети в школі, лише якщо у ВНЗ він отримав знання у повному обсязі та відповідно до вимог часу. Тому проаналізуємо зміни, які відбулися останнім часом у змісті викладання суспільствознавчих дисциплін у педагогічному вищому навчальному закладі.

На початку 90-х років увага науковців фокусувалася на необхідності гуманітаризації навчального процесу із суспільствознавства у вищій школі, адже у фундаментальній частині змісту навчальних курсів, зокрема суспільствознавчих, практично не було елементу людинознавства. Такий стан актуалізував та активізував пошуки можливостей подолання означеного недоліку.

У дослідженнях учених-педагогів (Т. Клинтух, І. Чистякова, Д. Шелест та ін.) запропоновано декілька взаємопов'язаних шляхів вирішення цієї проблеми:

- ♦ перетворення занять на "яскраву, доказову та цікаву бесіду про людину – творця всіх щаблів світової цивілізації, чийм думкам і діяльності світ зобов'язаний важливими відкриттями". Тобто головне – це права людини, відповідальність за долю людей, і цьому мають "підпорядковуватися економіка, соціальна політика, законотворення, формування політичних рішень тощо" [15, с. 3];

- ♦ спрямованість навчального процесу на формування в студентів планетарного мислення, вміння доходити згоди, виховання терпимості до людини іншої культури, інших поглядів, з "урахуванням взаємодії народів, що посилюється, їхніх звичаїв і традицій". Адже "кристалізація загальнолюдського відкриває можливості для створення сценаріїв майбутнього суспільства, розуміння перспектив розвитку" [15, с. 3];

- ♦ звернення всіх засобів навчання, думки і мовлення педагога до інтересів і потреб студентів, що було можливим лише "за умови виходу вищої освіти на правду про суспільство, в якому ми живемо, про сучасне світове співтовариство людей, про сучасну цивілізацію;" [15, с. 4].

- ♦ надання педагогами власного прикладу, що має формувати у майбутніх учителів совісність, співпереживання за долю Батьківщини;

- ♦ перехід від гуманістичних закликів до практики. Новий навчальний план

пропонувалося звільнити від "технократичних устремлінь, від нерозуміння того, що оволодіння досягненнями науково-технічного прогресу, його поєднання з інтересами людини вимагає високої загальної культури особистості" [15, с. 4].

У цьому контексті рекомендувалося звернутися до зарубіжного досвіду, зокрема досвіду американських університетів, де 70 % навчального процесу займає гуманітарна підготовка.

Наголошуючи на важливості гуманітаризації вищої освіти, розкриваючи її сутність, Т. Клинтух та І. Чистякова вбачали основу цього процесу в "олюдненні" навчальних предметів. При цьому увага зверталася на те, що вирішити це питання неможливо простим коригуванням навчальних планів. Для цього потрібне розроблення нових програм. "Сьогодні, – писали дослідники, – йдеться про те, що необхідний баланс між спеціалізацією й оволодінням широким спектром предметів. Незалежно від спеціальності, що набувається студентом у вузі, разом із нею він має одержати і гуманітарну освіту, яка дозволить йому ефективно працювати в майбутньому" [3, с. 9].

До проблеми оновлення змісту соціально-політичних дисциплін у вищому навчальному закладі привертав увагу О. Філатов. Сутність такої роботи, на його погляд, полягала в чіткому формулюванні їх понятійного апарату. Так, термінологію політології як наукової теорії і навчальної дисципліни науковець пропонував подавати за принципом рівнів і рядів понять, кожен із яких охоплює підсистему понять, що різняться за обсягом і об'єктами застосування.

До першого рівня належать загальнофілософські категорії, що відображають найбільш суттєві й загальні риси суспільного розвитку, і зв'язки, що мають змістовно-пізнавальну й методологічну значущість і визначають характер використання інших понять у процесі дослідження.

Другий рівень понятійних рядів складають поняття, які сприяють пізнанню того особливого, що притаманне предмету політологічного дослідження. До них пропонується віднести поняття власне політології, та деякі загальнонаукові поняття, що трансформуються для політологічного дослідження.

Третій рівень понятійних рядів утворюють частково наукові поняття певних суспільних наук, що вивчають окремі елементи предмета політології.

Обстоюючи такий підхід, О. Філатов підкреслював, що запропонована ним побудова рівнів і понятійних рядів "не повинна створювати уявлення штучного поділу понять. Між цими рівнями і понятійними рядами існує органічний

зв'язок, що забезпечує вивчення всього обсягу політологічної проблематики" [13, с. 13 – 14].

Інший підхід до оновлення змісту суспільствознавчих дисциплін у ВНЗ було запропоновано Е. Фроловим, який вважав, що у викладанні соціально-політичних наук слід подолати консерватизм, поновому навчати майбутніх учителів методології володіння філософсько-логічними методами, навчати їх "не схемам, а вмінню оперувати категоріями, такими як соціальна психологія, соціологія, розуміння яких часто залишається на емоційному рівні. Треба прагнути розумного балансу необхідної теоретичної догми (поняття і категорії) та історичного досвіду, втіленого в конкретних історичних явищах, напрямках, діях тощо" [14, с. 15].

Крім фундаментальної підготовки студента до викладання суспільствознавчих дисциплін у ВНЗ, важливу роль у цьому процесі, безумовно, мають спеціальні методичні курси.

Така підготовка формувалася у педагогічних ВНЗ поступово. Так, у 1993 р. Міністерством освіти України для педагогічних інститутів було затверджено програму "Шкільний курс "Людина і суспільство" та методика його викладання" для студентів спеціальності 02.07.00 – історія. Програму було розраховано на таку кількість годин: лекційних – 3; семінарських – 3; лабораторно-практичних – 8. Цей лекційний курс містить загальну характеристику шкільного предмета, його мету, завдання, структуру, основні особливості навчальної дисципліни; критерії вибору методів, засобів і форм організації навчання, методику розкриття понять і законів розвитку світу і людини, використання міжпредметних зв'язків тощо.

Теми семінарських занять і практичних завдань із цього курсу були спрямовані на поглиблене вивчення теоретичних питань та практичного досвіду роботи шкіл, спостереження й аналіз педагогічних явищ.

Кілька років тому цей курс було замінено "Методикою викладання суспільно-політичних дисциплін загальноосвітньої школи". Наразі саме ця дисципліна є основною у підготовці майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін. Зміст цього курсу передбачає оволодіння студентами знаннями, уміннями та навичками навчальної роботи з відповідних предметів середньої школи.

Навчальним планом для цього навчального курсу відведено 72 години. У програмі курсу "Теорія та методика навчання суспільно-політичних дисциплін загальноосвітньої школи" важлива роль належить першій лекції, яка, з одного бо-

ку, є вступом до нового курсу, а з іншого має узагальнюючий характер. Зміст цієї теми включає такі основні компоненти, як історичний екскурс розвитку курсу до 1989 р. та його основну мету, що відповідала ідеології того часу:

- ♦ формування національної самосвідомості;
- ♦ вивчення основ марксистського вчення про світ узагалі;
- ♦ закони розвитку людського суспільства;
- ♦ про революційну боротьбу робітничого класу;
- ♦ про побудову соціалістичного суспільства;
- ♦ про економіку та планове господарство соціалізму.

Ця ж тема містить матеріал про мету, завдання та структуру суспільно-політичних дисциплін, їх місце в системі шкільних предметів. Завдання курсу відповідно до мети сформовані, а саме: розвиток особистості, сформованості її світоглядних, моральних, громадянських і духовних позицій, гармонійного поєднання національної культурної самобутності із загальнолюдською культурою, тобто формування гармонійно розвиненої особистості.

Паралельно з лекційними заняттями проводяться семінарські, на яких студенти мають можливість не лише закріпити теоретичний матеріал, а й виробити практичні вміння та навички з тієї чи іншої теми. Більша частина семінарів присвячена особливостям методики вивчення курсів "Людина і суспільство", "Людина і світ", "Основи політології", "Основи соціології", "Основи філософії", "Основи релігійних знань", "Основи громадянської освіти", що викладаються в загальноосвітніх закладах.

Важливе місце посідають практичні заняття, які передбачають виконання майбутніми вчителями конкретних практичних завдань: підготовка конспекту уроку, реферативного повідомлення, програми спецкурсу. Студенти вчать комплексно застосовувати методи і засоби навчання при вивченні суспільно-політичних дисциплін.

Робочою програмою курсу "Теорія та методика навчання суспільно-політичних дисциплін у загальноосвітній школі" передбачено години для лабораторно-практичних занять із метою навчити майбутніх педагогів методично грамотно формувати в учнів поняття, що стосуються різних суспільно-політичних дисциплін, класифікувати їх за ступенем узагальнення і змістом; виробити вміння, спираючись на знання та життєвий досвід учнів, встановлювати наукове визначення найважливіших філософських, соціологічних, морально-етичних, політологічних

понять; уміння на основі засвоєних учнями понять і законів розвитку суспільства формувати теоретичне мислення школярів та використовувати у практиці теоретичні знання.

Таким чином, саме цей курс нині на-самперед покликаний вирішувати завдання методичної підготовки студентів до викладання суспільствознавства.

Отже, на сучасному етапі перед системою вищої педагогічної освіти постає завдання підготовки вчителя – фахівця суспільствознавчого профілю, спроможного на подальше поглиблення фундаментальної освіти, наближення навчального процесу до дослідницької та практичної діяльності. Його підготовка має передбачати оптимальне поєднання теоретичних знань і творчих здібностей майбутніх учителів, що дало б їм змогу після закінчення ВНЗ ефективно викладати, самостійно підвищувати рівень своєї освіченості й професійної підготовки із суспільствознавства, орієнтуватися у потоці психолого-педагогічної, методичної, суспільно-політичної інформації, обсяг якої постійно збільшується.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В. С. Журавський. – К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. – 416 с.
2. Зайчук В. Нормативно-правове забезпечення освіти в Україні / В. Зайчук // Вища школа. – 2002. – № 2–3. – С.3–18.
3. Клинтух Т. Ю. Гуманитаризация: к определению понятия / Т. Ю. Клинтух, И. Н. Чистякова // Актуальные проблемы гуманитарной подготовки студентов. – Материалы региональной межобластной научно-методической конференции. 28-29 марта 1991 года. – Одесса : Одесский гос. ун-т им. И. И. Мечникова, 1991. – С. 8–9.
4. Кремень В. Вища освіта і наука. Проблеми вищої школи / В. Кремень // Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К. : Грамота, 2003. – С.100–130.
5. Куликова Л. Н. Проблемы саморазвития личности / Л. Н. Куликова. – Хабаровск : Изд-во ХГПУ, 1997. – 315 с.
6. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2002. – 255 с.
7. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.
8. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : нав-

чальний посібник / О. М. Пехота, В. Д. Будаєв, А. М. Старєва, К. Ф. Нор, В. І. Шуляр, І. М. Михайлицька, І. В. Манькусь, Т. В. Тихонова, О. Є. Олексюк, О. І. Балицький; За ред. І.А. Зязюна, О. М. Пехоти. – К. : Вид-во А.С.К., 2003. – 240 с.

9. Слободчиков В. И. Психологические условия введения студентов в процессию педагога / В. И. Слободчиков, Н. А. Исаева // Вопросы психологии. – 1996. – № 4. – С. 72–80.

10. Сухарніков Ю. Інтелектуальний резерв якості професійної підготовки / Юрій Сухарніков // Вища освіта. – 2002. – № 2–3. – С. 34–40.

11. Терещенко Ю. Світ обертається довкола творців нових цінностей. Освіта як екзистенційний пріоритет України / Ю. Терещенко // Віче. – 2001. – № 6. – С. 108–125.

12. Федоров Ю. М. Космическое измерение человека / Ю. М. Федоров // Образовательные науки и современность. – 1992. – № 4. – С. 15–19.

13. Філатов А. А. К проблеме разработки целостной системы понятий политологии / А. А. Філатов // Актуальные проблемы гуманитарной подготовки студентов. – Материалы региональной межобластной научно-методической конференции. 28-29 марта 1991 года. – Одесса : Одесский гос. ун-т им. И. И. Мечникова, 1991. – С. 13–14.

14. Фролов Э. Г. Судьба гуманитарных наук / Э. Г. Фролов // Вестник высшей школы. – 1990. – № 5. – С. 12–17.

15. Шелест Д. С. Приоритет личности в гуманитарной подготовке специалистов / Д. С. Шелест // Актуальные проблемы гуманитарной подготовки студентов. – Материалы региональной межобластной научно-методической конференции. 28-29 марта 1991 года. – Одесса : Одесский гос. ун-т им. И. И. Мечникова, 1991. – С. 3–4.

Стаття надійшла в редакцію 24.12.09 ■